УДК 338.4:338.432

Л. О. Левченко
аспірантка
(ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»)

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АПК НА ОСНОВІ ПОЛІПШЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ

Досліджено стан конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції та проаналізовано основні чинники, що на неї впливають. Запропоновано напрями покращення управління якістю продукції і робіт на підприємствах агропродовольчого комплексу

КЛЮЧОВІ СЛОВА: якість, продукція, СОТ, ЄС, конкурентоспроможність, гармонізація, система управління якістю, стандарти, стандарти ISO серії 9000.

KEY WORDS: quality, products, WTO, EU, competitiveness, harmonization, control system by quality, standards, standards of ISO of series 9000.

Вступ України до СОТ створив сприятливі можливості для українських товаровиробників, зокрема це кращий доступ до світових ринків, розширення споживчого асортименту та полегшення доступу до іноземних технологій. Водночас рівень конкуренції на внутрішньому ринку суттєво зріс, а оскільки до України прийшли нові міжнародні гравці, то необхідно бути до цього підготовленими. Тож пріоритетним завданням стало підвищення конкурентоспроможності продукції АПК за рахунок поліпшення її якості та отримання відповідних сертифікатів систем управління якістю, що дало б можливість відстояти свої позиції на внутрішньому і на зовнішньому ринку.

Отже, метою статті є дослідження стану конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, основних чинників, які на неї впливають, а також напрямів поліпшень у сфері управління якістю. Дослідженню цієї проблеми присвячені роботи Антонюк Г. Я,, Крилова Г. Д., Федоришина Н. Ю., Харченко Т. Е., Шаповал М. І., Школьного О. О. та ін.

Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України, тут виробляється 18 % ВВП, створюється 16 % валової доданої вартості, у ньому зайнято майже 25 % загальної чисельності працюючих у державі. На сьогоднішній день найбільшу питому вагу вітчизняної аграрної продукції виробляють особисті господарства населення, в яких робота щодо впровадження науково-обґрунтованих технологій утримання худоби, збалансованої годівлі, ве-

© Л. О. Левченко, 2009

теринарного обслуговування, селекції не ведеться, що призводить до того, що їх продукція не відповідає вимогам якості та безпеки в рамках угод СОТ та вимог ЄС і є неконкурентоспроможною. Тому вступ України до СОТ та приєднання до зони вільної торгівлі з ЄС в майбутньому може зумовити втрату вагомого джерела сукупного доходу сільських родин.

Відсутність необхідних заходів органів державного управління щодо вирішення цієї проблеми вже призвела до низки загрозливих явищ в аграрному секторі економіки України, серед яких: зменшення обсягів валової продукції сільського господарства у 2008 р. у 16 разів порівняно з 1990 р., зменшення кількості рогатої худоби за цей період майже у п'ять разів до рівня 1945 р.; зменшення обсягів експорту молока з України в країни ЄС на 50 % при одночасному збільшенні обсягів імпорту на 60 %.

Про низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції свідчать наступні факти:

а) Низька ефективність галузі порівняно з іншими країнами — загрозливим, з точки зору продовольчої безпеки, можна вважати істотне зниження рентабельності основних видів продукції сільського господарства (зокрема, у 2005 р. рівень рентабельності зерна становив 3,1 % порівняно з 275,1 % у 1990 р., насіння соняшнику — 24,3 % порівняно з 236,5 %, м'яса великої рогатої худоби 20,6 % порівняно з 25,0 % відповідно). Незважаючи на те, що показник виробництва зернових та зернобобових культур на одну особу в Україні перевищує відповідний показник у країнах ЄС, для галузі є характерними надзвичайно низькі показники урожайності зернових — 26 ц/га (у Нідерландах 82,2 ц/га, Франції та Великобританії 67,1 ц/га), цукрових буряків — 248,2 ц/га (у Швейцарії 842,4 ц/га, Франції 773,2 ц/га,), картоплі — 128,4 ц/га (у Нідерландах 424,6 ц/га, Великобританії 424,5 ц/га) та продуктивності молочного стада — 3,5 тис. кг (у Данії 8,1 тис. кг, Нідерландах 7,1 тис. кг).

б) Незначна частка підприємств, сертифікованих згідно міжнародних стандартів (наприклад, лише 3 % м'ясопереробних комбінатів, 34,6 % молокопереробних підприємств володіють міжнародними сертифікатами), що обумовлено високою вартістю та складністю і тривалістю процесу одержання сертифікатів ISO чи HASSP (від 6 до 18 місяців), відсутністю процедури здобуття єврономера в Україні.

в) Низька якість продукції внаслідок того, що 60 % сільськогосподарської продукції виготовляється особистими селянськими господарствами населення, які обмежені фінансовими, матеріаль-

ними, технологічними, інформаційними ресурсами; у виробництві аграрної продукції зайняті переважно особи без належної фахової підготовки, у результаті чого виготовлена у цих господарствах продукція втрачає конкурентні переваги не лише на зовнішніх, але й на внутрішньому ринку.

За умови збереження існуючого низького рівня конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції зростає небезпека посилення таких негативних тенденцій: 1) виробники аграрної продукції недоотримуватимуть доходи, що призведе до погіршення соціально-економічних умов у сільських місцевостях; 2) зростатиме негативне сальдо зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС загалом та по сільськогосподарській продукції зокрема; 3) зросте частка імпортної продукції у сукупному споживанні продуктів харчування в Україні.

Ця проблема є особливо актуальною з огляду на перспективу приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС, що може призвести до перетворення вітчизняного ринку на ринок збуту європейського продовольства і продукції сільського господарства, зумовити поглиблення кризи в АПК і розвитку сільських територій та створити загрозу продовольчій безпеці держави.

Необхідність підвищення конкурентоспроможності продукції АПК України зумовлюється, серед інших, такими чинниками, як:

1) зростання цін на сільськогосподарську продукцію (40 % за 2007 р.) унаслідок загострення світової продовольчої кризи та збільшення виробництва й використання біопалива, що обумовлює збільшення потенційного попиту на вітчизняну продукцію;

2) зростання попиту у європейських країнах на органічну продукцію (вирощену без використання синтетичних хімікатів, гормонів росту, генетично модифікованих організмів (ГМО) та яка переробляється без використання консервантів, барвників, стабілізаторів), причому ціни на таку продукцію вищі на 20—50 %, а для її вирощення в країнах ЄС використовується лише 3,5 % загальних сільськогосподарських площ. Зважаючи на те, що в Україні практично вся вироблена сільськогосподарська продукція є органічною, вітчизняні агропідприємства є потенційними експортерами цієї продукції на ринки країн ЄС;

3) лише 20 % виробленої в Україні аграрної продукції споживається в межах держави, а решту 80 % можна експортувати;

4) експорт сільськогосподарської продукції становить 21 % усього експорту України до країн ЄС, причому країни ЄС є найбільшим імпортером сільськогосподарської продукції у світі (обсяги імпорту цієї продукції країн ЄС більші, ніж США, Японії,

Канади, Австралії, Нової Зеландії разом узятих, і сягнули 67 трлн євро у 2006 р.);

5) низька мобільність та «старіння» сільського населення (переважна частка працюючих жителів сільської місцевості зайняті у виробничій сфері сільського господарства, вони важко пристосовуються до сучасних потреб ринку, при цьому значна частка людей працездатного віку перебувають у статусі нелегальних мігрантів у країнах ЄС).

Взагалі конкурентоспроможність визначається через фактори ціноутворення, якості та ліквідності. Однак, останнім часом в умовах зростання насиченості ринку все більше уваги приділяється підвищенню конкурентоспроможності продукції за рахунок поліпшення її якості.

Якість — це комплексне поняття, що характеризує ефективність усіх сторін діяльності: розробка стратегії, організація виробництва, маркетинг. Найважливішою складовою всієї системи якості є якість продукції [2, с. 15].

У процесі досягнення цілей підприємства у сфері якості формується певний механізм управління, який проникає у всі стадії виробничого процесу та виробничої системи в цілому з метою досягнення узгодженості у функціонуванні всіх її елементів та мінімізації усіх видів витрат. Такий механізм управління є системою управління якістю.

Багаторічний досвід розвинених країн світу свідчить, що здобути успіх на ринку можна шляхом вдосконалення системи управління якістю. Тому сьогодні, говорячи про якість, мають на увазі не стільки ґатунок самої продукції, скільки якість функціонування підприємств і організацій, досконалість їх систем управління якістю, націлених на постійне самовдосконалення. Більшість іноземних підприємств використовують для цього міжнародні стандарти ISO серії 9000 та похідні від них QS 9000, ISO 14000 тощо. Але найкращих результатів досягають ті, хто вдосконалює свої системи якості на засадах концепцій загального управління якістю, якими передбачено безперервне вдосконалення організації, поліпшення якості продукції і задоволення потреб усіх зацікавлених сторін: споживачів, постачальників, персоналу, власників та суспільства.

На підприємствах України реалізація концепції загального управління якістю здійснюється у запровадженні міжнародних стандартів ISO серії 9000, які на сьогоднішній день увібрали в себе кращий міжнародний досвід по створенню конкурентоздатного підприємницького середовища.

Підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК за якістю перешкоджають наступні чинники:

— низький рівень гармонізації українських стандартів якості з міжнародними (за даними Держспоживстандарту рівень гармонізації національних стандартів за міжнародними та європейськими стандартами (ISO, EN, IEC) у сільському господарстві та харчових галузях становить 32,7 % та 36,3 % відповідно);

— недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок в аграрному секторі, що зумовлює незадовільну якість насіннєвого та племінного матеріалу, обмежує продуктивність сільськогосподарського виробництва;

— відсутність у більшості підприємств АПК можливостей щодо впровадження систем управління якістю на своїх підприємствах;

— нерозвиненість інфраструктури АПК, що призводить до значних втрат продукції під час її транспортування та зберігання, а також погіршення якості;

— низький рівень капіталізації вітчизняних сільськогосподарських підприємств, яка обмежує їх можливості щодо залучення додаткових коштів для розвитку бізнесу.

З урахуванням існуючих проблем, а також позитивного зарубіжного досвіду, для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на основі поліпшень у сфері якості продукції необхідною є реалізація наступних заходів:

— створення та впровадження вітчизняної бази гармонізованих з міжнародними вимогами стандартів на сільськогосподарську продукцію і сировину та забезпечення необхідних обсягів фінансування цих робіт. Для гармонізації національного законодавства з нормативно-правовими актами СОТ та ЄС стосовно санітарного та фітосанітарного контролю потрібно доповнити чинне законодавство нормами, в яких передбачатиметься базування національних стандартів, інструкцій та рекомендацій відповідно до норм, встановлених Комісією з Codex Alimentarius, Міжнародним епізоотичним бюро, для охорони здоров'я тварин та запобігання їхнім захворюванням. Це стосується таких законів України: «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про якість і безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини», «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про ветеринарну медицину», «Про тваринний світ»;

— запровадження на території України спеціальної програми з сільського господарства та розвитку села (SAPARD), яка дозволить гармонізувати українські стандарти до вимог ЄС з меншими витратами з державного бюджету;

— сприяння (у тому числі фінансове) розробці і впровадженню систем управління якістю на основі принципів ISO 9000 та системи управління безпекою харчових продуктів (HASSP), а також системи охорони довкілля на основі принципів ISO 14000;

— покращення репутації України на міжнародному ринку продовольства як країни-виробника екологічно чистих і безпечних продуктів. Для цього слід розробити та реалізувати державну програму просування українських агропромислових товарів, сільськогосподарської продукції і продовольства на зовнішні ринки, зокрема країн-учасниць СОТ та ЄС. Головним елементом таких програм повинно бути підкреслення конкурентних переваг української сільськогосподарської продукції, насамперед, її якості, гігієни, безпечності, харчових цінностей, зручності упаковки і маркування. Неабияке значення матимуть принципи екологічної чистоти та гуманного ставлення до тварин, покладені в основу вироблення таких товарів. У рамках даних програм необхідно організовувати виставки та проводити інформаційні кампанії, які робитимуть акцент на системах гарантування походження і відповідності продукції та її традиційних особливих якостей;

— збільшення обсягів державного фінансування наукових розробок у сфері біотехнологій, генетики, селекції, племінної діяльності, з метою покращення вхідних факторів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції;

— створення дієвого механізму надання фінансової підтримки підприємствам через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів для модернізації і реконструкції виробництва;

— створення інфраструктури для навчання та підвищення кваліфікації фермерів і сільськогосподарських спеціалістів, з метою підвищення ефективності та продуктивності праці в аграрному виробництві;

— створення мережі недержавних лабораторій з контролю якості та безпеки сільськогосподарської продукції з допомогою програм фінансування ЄС у галузі підтримки якості та безпеки продовольчих товарів, а також єдиного контролюючого органу з питань безпеки та якості харчових продуктів і продовольчої сировини відповідно до практики країн ЄС.

Таким чином, реалізація усіх перелічених вище заходів дасть змогу підвищити конкурентоспроможність продукції підприємств АПК на основі концепції поліпшення якості продукції.

Література

1. Про заходи щодо підвищення якості вітчизняної продукції: Указ Президента України від 23 лютого 2001 р. №113 / 2001 // rada.kiev.ua/

2. *Крылова Г. Д.* Зарубежный опыт управления качеством. — М: Издательство стандартов, 1992 — 298 с.

3. *Харченко Т. Б.* Методика впровадження систем управління якістю на підприємстві // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 12 (54). — С. 152—156.

4. *Федоришин Н. Ю., Антонюк Г. Я.* Напрями посилення конкурентоспроможності АПК України на європейському продовольчому ринку в умовах розширення зони вільної торгівлі // http://www.niss.gov.ua/Monitor/august08/02.htm.

5. *Шаповал М. І.* Менеджмент якості: Підручник. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. — 475 с.

6. *Школьний О. О.* Формування механізмів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Миколаївський державний аграрний університет. — Миколаїв, 2008. — 40 с.

7. http://quality.eup.ru/

Стаття надійшла до редакції 29.05.2009

УДК 631.1:339.924

Д. Г. Легеза
канд. екон. наук, докторант
(Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» УААН)

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРО ІНТЕГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

У роботі досліджуються проблеми конкурентоспроможності продукції сільського господарства України на світовому ринку. Визначено перелік видів продукції з найвагомішим експортним потенціалом

КЛЮЧОВІ СЛОВА: конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, правило Паретто, ціна виробництва, урожайність, рентабельність.

KEY WORDS: agro food competitiveness, Paretto rule, production price, yield, profitable.

Розвиток багатоукладної економіки, одночасне функціонування сільськогосподарських підприємств різних форм власності входження України до світової організації торгівлі зумовило аграр-

© Д. Г. Легеза, 2009